

Міська поліція Бердичева в II пол. XIX – поч. XX ст.

У XIX ст. Бердичів перетворився на значний торговельний центр. Цьому сприяло вигідне географічне положення, адже місто знаходилося на торговому шляху із Західної Європи в Росію і на шляху з Росії до чорноморських портів. Сприяли торговому успіху міста численні паломники до Чудотворного Образу і знамениті ярмарки. Намітилися тенденції до певної самостійності Бердичева. Він конкурував із губернським Житомиром, а в багатьох позиціях навіть переважав його, зокрема за кількістю населення.

В 1843 році заможні жителі Бердичева звернулися до уряду з проханням надати Бердичеву статус міста, зазначаючи при цьому, що Сенат ще в 1801 році «признав Бердичев коммерческим в Европе местом». У проханні наголошувалося: «В числе естественных богатств полагается природный ум жителей. Он великими своими успехами принесет пользу государству и честным людям немалую» [5, с.119 – 121].

В 1843 році Київський генерал-губернатор Бібіков пішов на відкритий скандал з цивільною владою Волині. Бібіков направив доповідну записку імператору з настійним проханням передати Бердичів Київській губернії. Подалі від купленого Житомира. В доповіді царю Бібіков писав: «Уголовных и всякого рода дел и следствий в Бердичеве всегда столько, что почти постоянно живут для них в Бердичеве губернские чиновники. Нет никакой возможности разорвать неблагоприятные связи Житомира с Бердичевом... нет никаких средств положить им предел обыкновенными способами» [7].

Тому цілком закономірним стало рішення уряду Російської імперії — указом Сенату від 21 лютого 1844 року Бердичів передали на правах містечка до складу Махнівського повіту Київської губернії (Махнівка — нині село Козятинського району Вінницької області).

Менш ніж за два роки уряд зробив наступний крок в адміністративній розбудові Бердичева — 7 (19) грудня 1845 року оголошено указ Його Імператорської Величності Миколи I, яким Бердичеву надано статус міста.

Імператорським указом від 16 січня 1846 року переведено повітове управління Махнівського повіту Київської губернії в містечко Бердичів [22].

В результаті нового адміністративного поділу місто опинилось на стику трьох губерній: Київської, Волинської і Подільської, що сприяло його економічному зростанню. В той час в місті проживала 41 тис. населення. Відповідно до зростання кількості населення збільшувалась і кількість поліції. Велика кількість товарів привозилась на оптові ярмарки. Місто було наповнене легальними і нелегальними складами. В XIX ст. Бердичів став одним з головних контрабандистських центрів у Східній Європі. Цьому сприяли численні катакомби під містом, які в ярмаркові часи стали використовувати для

переховування контрабандних товарів, крадених речей і безакцизних спиртних напоїв. Про кримінальне призначення підземних ходів свідчили у своїх працях А. Суботін і М. Чайковський [4, с.45].

10 березня 1854 р. було видано новий штат бердичівської поліції. Всього поліцейські функції виконувало 17 осіб, на утримання яких державна скарбниця виділяла 3 275 руб. До складу поліції м. Бердичева входили: городничий із жалуванням 400 руб., два ротмани, секретар із жалуванням 180 руб., письмоводитель при городничому із жалуванням 120 руб., казначей із жалуванням 120 руб., три пристави із жалуванням по 200 руб., шість квартальних наглядачів із жалуванням по 100 руб. Крім того виділялись кошти канцелярським службовцям на жалування, обмундирування, харчування тощо [6, с. 243].

Збільшення числа чиновників не завжди означало покращення якості роботи. Бердичівська поліція не раз опинялась в центрі корупційних скандалів, оскільки незаконні вигоди від контрабанди в рази перевищували жалування. Поліцейські органи влади були звинувачені у службових зловживаннях, мова йде перш за все про контрабанду та сприяння незаконній торгівлі [3, с.193].

Щодо кількості затриманих контрабандистів, то станом на 1858 р. Радзивилівський митний округ займав лідируючі позиції з-поміж інших. Нерідко при затриманнях контрабандисти чинили опір, траплялося і збройний. Так, у 1868 р. митники, при спробі затримати, вбили двох і поранили одного порушника, у 1869 р. — одного поранили. Подекуди боротьба з контрабандистами призводила до втрат з боку митних працівників. Так, 2 червня 1866р. на посту Бердичівської митниці Радзивилівського митного округу під час спроби затримання контрабанди (підводу і її супровід) на оглядача і його помічника напали більше 300 євреїв. Вони до смерті побили об'їждчика Коржавина, а підводу з контрабандою забрали. Ще подібний випадок стався у вересні 1873 р., коли жителі містечка напали на прикордонну сторожу з метою повернути конфіскований у них контрабандний товар.

Траплялись випадки, коли євреї займались виготовленням фальшивих грошей і кредитних білетів. Наприкінці 1864 р. мешканці м. Баку Рапопорт і Зальман були звинувачені в тому, що в Бердичеві купували срібні монети, передаючи їх за кордон. У 1863 р. на Гусятинській митниці за перевезення з європейської території польських газет був затриманий і притягнутий до кримінальної відповідальності бердичівський єврей Сруль Гінзбург [1, с.66 - 67].

Після ліквідації кріпосного права була проведена поліцейська реформа, яка здійснювалась відповідно до затверджених царським указом від 25 грудня 1862 р. «Тимчасових правил про устрій поліції у містах та повітах губерній». Ліквідація

кріпосного права викликала скасування вотчинної поліції. З іншого боку внаслідок грабіжницького характеру селянської реформи відбулося різке зростання селянського руху.

Після закриття в 1866р. монастиря босих кармелітів в Бердичеві у будинку настоятеля монастиря розмістилися повітове управління, поліція, міська управа, сирітський суд [2, с.33].

Наприкінці XIX ст., зважаючи на посилення виступів робітничого класу, царський уряд значно збільшив кількість поліції в промислових районах. Нові поліцейські посади й підрозділи фабрично-заводської поліції створювалися, зокрема, на кошти підприємців.

Незважаючи на те, що урядом були вжиті значні заходи щодо розширення штатів поліцейських органів, чисельність апарату загальної поліції була недостатньою і не відповідала вимогам часу, оскільки рівень навантаження на поліцейські установи щороку збільшувався.

В архівних документах поч. XX ст. зазначаються зміни в економічному розвитку Бердичева, збільшення території та новоосвоєні райони міста, виникнення нових підприємств, збільшення кількості робітників на заводах і фабриках та ін.

«В настоящее время город Бердичев составляет территорию до 22 верст в окружности, население его достигает до 86711 душ, из которых насчитывается христиан 25%, остальные евреи; городская территория увеличилась почти вдвое; на том месте, где в семидесятых годах был лес и пахатные земли, возведены постройки, в которых живут не только евреи, преимущественно населяющие город, но и христиане; в местности же так называемой «Юридика» «Новое строение», где в семидесятых годах было пустопорожнее место, в настоящее время живут интеллигентные люди и должностные лица, как судебных, так и административных учреждений, два года тому назад в черту города включена земля действительного статского советника Корнилова в количестве 24744 десятин, которая распродается по участкам, на которых возводятся постройки, и в такое короткое время как два года, там образовался новый поселок и выстроен большой сахарный завод; в городе имеется 4620 домов; чугунно-литейный завод «Прогресс», выстроенный в 1880 году, в котором в течении круглого года находится рабочих от 200 до 400 человек; мыловарных заводов 4, пивоваренных 1, складов пива 5, заведений выделки гнутой мебели 2, типографий 7, ...на самой черте города выстроено недавно 4 кожевенных завода, с числом рабочих в каждом до 300 человек, ...торговых лавок в Бердичев более 1000, оптовых складов до 200, банкирских контор 4, Южно-русский торгово-промышленный банк, Казначейство свободным капиталом»[24].

В місті збирається багато людей на базари. Щороку в Бердичеві проводиться 4 великі ярмарки від 7 до 14 днів. В місті розміщується 4-й обозний кадровий батальйон, 5 артилерійська бригада, Управління Волинського начальника, тюрма, арештний будинок. Поліція багато часу тратить на оформлення паперів. Беручи все вище сказане до уваги, необхідно додати до штату 80 городничих ще 20 [24].

В документі від 24 липня 1903р. зазначалось:

«В настоящее время город Бердичев,...согласно постановлению Бердичевской Городской Думы, состоявшемуся 27 Марта сего года, 964 дес. 264 кв. саж. земель, занимает площадь в 1948 десятин 318 кв. саж., т.е. вдвое большую, против бывшей до того времени; жителей в настоящее время считается около 85000, в том числе около 75 тысяч евреев; фабрик и заводов в нем состоит 27, в том числе мыловаренных 3, белильных 3, кожевенных 4, табачных 3, конфетных 1, кирпичных 5, мебельных 4, пивоваренных 1, сахарных 1, машиностроительных 1 и серебряных изделий 1; рабочих на этих фабриках и заводах свыше 2000 человек. Число фабрик и заводов ежегодно увеличивается, а также возрастает и число населения города, что, при увеличении также и территории города, вызывает необходимость более усиленной деятельности чинов полиции, являющейся для наличного состава их крайне тяжелою»[25].

З поч. XX ст. в місті стали поширюватись революційні ідеї. 09.07.1901р. на фабриці гнутих меблів страйкували 25 єврейок - поліровщиць [9], 9 серпня 1903 р. поліція вилучила примірники газети «Искра» під час обшуку на вул. Набережній [11], 11.04.1904р. збирала докази належності до революційної організації [18].

Необхідність розширення штату поліцейських пояснюється також розвитком антиурядової пропаганди у місті, страйків робітників, незаконних зборів робітників, появою в різних частинах міста великої кількості протиурядових прокламацій. Крім того, поліції необхідно вести розшукову роботу, супроводжувати арештантів і нести постову службу. В зв'язку з цими обставинами штат городничих мав би бути збільшений ще на 50 чоловік.

Це питання довгий час не вирішувалося через фінансові проблеми. Щоб утримувати додаткові місця в поліції, пропонувалось збільшити податки із власників міста. Але утримання додаткових місць міської поліції за рахунок власників міста не мали законних підстав. Тому Бердичівська міська дума 27-29 березня 1902 року доручила міській управі клопотати про збільшення складу городничих за рахунок казни [10].

Заслугує уваги питання про оплату праці городничих. Як пояснив Бердичівський поліцмейстер, утримання городничих в розмірі 11 – 12 рублів настільки мале, що навіть не має бажаючих поступити на цю посаду. Число не зайнятих місць доходить до 20-ти. Це

пояснюється тим, що служба городничих в Бердичеві важка, а утримання дуже мале. Двірник при готовому столі може одержувати 12 – 15 рублів в місяць, маючи вільний час для відпочинку. В останній час кількість бажаючих поступити в городничі зменшилась в зв'язку із введенням посад поліцейських стражників, утримання яким призначено в значно більшому розмірі. На ці посади багато пішли з городничих [25].

У зверненні Київського губернатора від 27 лютого 1909р до Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора наводяться причини, через які необхідно збільшити штат міської поліції. До меж міста включені нові території, населення на 1 січня 1908р. складає 72 389 чоловік.

Серед населення спостерігається ріст злочинності. Населення складається переважно із революційно налаштованих євреїв. Росту революційних настроїв сприяє розміщення міста поблизу залізниці. Заводи і жилі будинки розкидані на великій території, тому це ускладнює контроль за робітниками.

Так 15.03.1904 р. поліція вилучала літературу під час обшуку в квартирі Рабиновича за адресою вул. Білопільська, № 51 [15], 13.04.1904р. вилучались докази в справі про склад нелегальних видань і іншого майна організації «Бердичівський комітет Бунда» [19], знайдена газета «Искра» під час обшуку 13.10.1904р. по вул. Діхтярній, 92 [17]. 19.02.1905р. на заводі «Прогрес» розкидані прокламації та агітаційні листівки Бердичівської організації РСДРП [20, 21]. 1905р.в місті відбулася хода з червоними прапорами до кладовища з приводу вбитого єврея під час придушення безпорядків [12]. 14.12.1905р. стало відомо про початок загального страйку [8]. У 1906 р. тривали обшуки у революційно налаштованих міщан [13], 15.02.06р. обшукали помешкання міщан А. Юсалевича та Л. Вербицького [16]. 16.05. 1908 р. вилучено літературу на квартирі співробітника газети «Вестник Волыни» Є.М. Чарановського [14].

«Штат городских 134 человека, установленный росписанием высочайше утвержденным 31 января 1906 года, введен по расчету населения бывшей народной переписи, когда жителей в городе было гораздо меньше, а городская площадь заключала в себе лишь до 7 кв. верст; в данное же время численность населения и городская территория увеличились и штат городских необходимо довести до законной нормы, считая по одному городскому на каждых 400 душ населения, или по крайней мере увеличить штат городских до 160 человек (на 26 городских больше нынешнего штата) и увеличить состав классных чинов на одного пристава.» [23].

Отже, зміни, які відбулись в поліцейській службі міста в II пол. XIX ст., були пов'язані з соціально – економічним зростанням міста. Особливості Бердичева як торгового центру (контрабанда та значний рівень кримінальних злочинів), ріст

революційних настроїв серед робітників на поч. ХХ ст. вимагали постійного збільшення штату поліцейської служби.

Джерела та література:

1. Каленська А.Ю. Митниця та контрабанда в Бердичеві Бердичів від давнини до сьогодення / А.Ю. Каленська, А.В. Каленська. — Бердичів: Науковий збірник «Велика Волинь», Випуск 52, 2015. — 496 с.
2. Костриця М.Ю. Бердичів. Історико – краєзнавчий нарис. / М.Ю. Костриця, Ф.Б. Пашківський. — Ж.: «М.А.К.», 2000 р. — 70 с.
3. Маркевич О.В. Поліцейське управління в Бердичеві у першій половині ХІХ ст. / О.В. Маркевич — Бердичів: «Велика Волинь», Випуск 54, Музеї бердичівського краю: історія та сучасність. — 2016 р.— 487с.
4. Марковський Б. Бердичівська земля з найдавніших часів до поч. ХХ ст. / Б. Марковський — Бердичів. 1999р. — 83 с.
5. Мердер А. Бердичев в 40 – х годах / А. Мердер. — СПб: Тип. тов. «Общественная палата» Русская старина, — Т.106. — 1901. — с.119 – 121.
6. Полное собрание законов Российской империи. — Собр. 2 — С.-Петербург, 1854.— Т.29.— Отд.1: 1854.— №28004. — с. 243
7. Ройтблат Б. Бердичев, евреи и Бальзак / Боря Ройтблат // Газета «Земля Бердичівська». — 2001 р.]
8. Фонди Музею історії м. Бердичева. Телеграма — №276
9. Фонди Музею історії м. Бердичева. В Канцелярію Киевского, Подольского и Волынского Генерал – Губернатора — № 286
10. Фонди Музею історії м. Бердичева. Господину Киевскому, Подольскому и Волынскому Генерал – Губернатору / №287 — Л. 2
11. Фонди Музею історії м. Бердичева. Опись вещественных доказательств, приложенных к дознанию / № 292 .
12. Фонди Музею історії м. Бердичева. Г. Киевскому губер – у./ № 295
13. Фонди Музею історії м. Бердичева. Протокол./ №299
14. Фонди Музею історії м. Бердичева. Опись вещественных доказательств, приложенных к настоящему дознанию./ №301
15. Фонди Музею історії м. Бердичева. Протокол./ №302
16. Фонди Музею історії м. Бердичева. Протокол № 3./ № 303
17. Фонди Музею історії м. Бердичева./ № 305
18. Фонди Музею історії м. Бердичева. Опись вещественных доказательств./ № 306.,
19. Фонди Музею історії м. Бердичева. Опись вещественных доказательств, приобщенных к дознанию./ № 308
20. Фонди Музею історії м. Бердичева. Киевскому, Подольскому и Волынскому Генерал – Губернатору / № 309
21. Фонди Музею історії м. Бердичева. Листівка / № 310,
22. Центральний Державний історичний архів (далі ЦДІА) УРСР в м. Києві. — Ф.442. — Оп.1. — Спр.4982. — Л. 217 (архів музею №278)
23. ЦДІА УРСР в м. Києві. — Ф.442. — Оп.633. — Спр.414. — Л.46
24. ЦДІА УРСР в м. Києві. — Ф.442. — Оп.630. — Спр.354. — Л.27
25. ЦДІА УРСР в м. Києві.— Ф.442. — Оп.633. — Спр.414. — Л.1